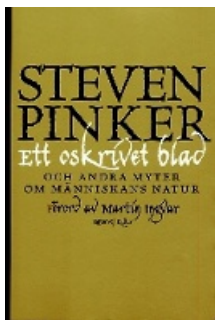

RECENSIONER

Om vetenskapens roll för vilseledande dogmer

Ett oskrivet blad och andra myter om människans natur. 511 sidor.

Författare: Steven Pinker.

Förlag: Natur och Kultur; 2006. ISBN 91-27-10875-9.

Recensent: Bengt Lagerkvist, docent, Rett Center, Östersund.

Tabula rasa är ett uttryck som användes först av Aristoteles i hans lära om förnuftet, sedan av en av stoikerna om den nyföddes själ och på 1600-talet av filosofen John Locke i polemik mot läran om medfödda idéer. (Locke var för övrigt läkare och kemist och god vän med Tom Sydenham, han med den infektiösa korean.) Tabula rasa betyder »skrivtavla utan skrift« eller i modern språkdräkt »ett oskrivet blad«.

Den amerikanske psykologen Steven Pinker bekämpar med hetta den teori som hävdar att människan föds som ett oskrivet blad, att hennes natur helt formas av den sociala miljön där hon växer upp och av möten med olika personligheter, dvs en form av extrem behaviorism. För oss som fått uppleva dechiffreeringen av det mänskliga genomets alfabet kan det tyckas självklart att människan till viss del är förprogrammerad i genererna med en osynlig skrift.

Men sådan var inte kunskapen för bara några årtionden sedan. Då kunde ideologier vara precis lika ledande som vetenskapliga resultat, och är det fortfarande. Många minns till exempel hur svårt det var att få en psykologbedömning genomförd på ett utvecklingsstört barn, när man blandade samman värdet på IQ med människovärdet.

Den andra teorin Pinker bekämpar är myten om att människan föds alltigenom god, det vill säga att våld, girighet och längtan efter makt inte skulle finnas i den mänskliga naturen från början. Tron på att dessa egenskaper ryms i människan

får politiska konsekvenser för hur samhället ska reglera samvaron mellan sina invånare, och Pinkers resonemang om vetenskapens betydelse för politiska idéer är viktigt. Men han medger att generernas inflytande påverkas av kulturen.

Den tredje teorin som Pinker vänder sig mot är tron på en uppdelning mellan kropp och själ eller mellan hjärna och psyke. Han ger prov på hur den moderna neurovetenskapen kommit i konflikt med den kristna trosläran om att själen träder in i kroppen vid befruktningen och svävar ut när hjärtat upphör att slå; den själ som man nu kan förstå växer fram genom kemiska processer i fostrets alltmer komplicerade nervsystem.

Pinker visar också på hur tankar, associationer och beteenden grundar sig på neuronala nätverk, som automatiskt överför inlärd kunskap till närbesläktade förhållanden. En politisk metod för att förneka detta neurobiologiska synsätt, skriver Pinker, är att, som i vissa amerikanska delstater, förbjuda undervisning om utvecklingsläran till förmån för intelligent design.

Men Pinkers intresse ligger inte bara i att punktera trossatserna. Han undrar hur vi använder de nya kunskaperna om människans natur. Vilken betydelse får de för människans moral? Pinker kommer därmed in på vad han kallar brännande frågor, som våld, politik, könsskillnader, konst, litteratur och barn.

När det gäller våldet tar Pinker sin utgångspunkt i filosofen Hobbes' analys, som bekräftats av modern forskning. Människan har tre drivkrafter, som alla ger upphov till kamp: vinningslystnad, misstro och äregirighet. Den första i erövringssyfte, den andra för ökad säkerhet och den tredje för äran. Blundar vi för att hjärnan rymmer våldsamma impulser är det lätt att bortse från att den också har plats för andra delar som kan kontrollera impulserna. Varför avstår människan trots allt så ofta från våldet som en lösning? Människans natur är själva problemet, men också dess lösning.

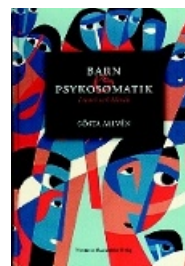
Beträffande barn anser Pinker att en av psykologins viktigaste vinster är beteendegenetikens tre lagar: alla mänskliga beteendedrag har starka arftliga komponenter, uppväxtmiljön har väsentligt mindre betydelse än genetikerna och en betydande del av variationerna i mänskligt beteende förklaras inte av vare sig genetikerna eller uppväxtmiljön. Resultatet blir att det mesta av föräldraexperternas alla råd är rent nonsens.

Pinker tror att barn socialiseras och får sina värderingar till största delen i kamratkretsen, men hur deras personligheter (blyghet, självförtroende m m) ut-

vecklas är oklart. Han öppnar för möjligheten av ett förvetenskapligt begrepp, ödet eller slumpen, när det gäller uppkopplingen av de kretsar i hjärnan som sedan styr personligheten.

Pinkers bok är oerhört rik på idéer och har ca 900 referenser. Han förankrar sitt material hos både lärda och lekmän. Listan över citerade personer upptar över 400 namn. Aristoteles lika väl som Woody Allen, Beethoven och Marlon Brando, Bill Clinton och Francis Crick eller Margaret Mead och Marilyn Monroe. Det kan bli lite tröttsamt och ordrikt, så att man tappar huvudlinjen i Pinkers analyser. Men man kan slå upp boken nästan var som helst, läsa en sida och få näring för sina egna funderingar. Det stora värdet ligger i att han brygger över från neurobiologiskt tänkande till moraliska och samhälleliga konsekvenser.

I det utmärkte förordet hävdar Martin Ingvar att vetenskapliga argument har en avgörande inverkan på politiska idéer. Historien är full av politiska övergrepp som begåtts i religionens namn, skriver han. Som god tvåa kommer övergrepp som begåtts i vetenskapens namn, varför det är så viktigt att se de moraliska och politiska konsekvenserna av den moderna neurobiologiska forskningen.

Utmärkt lärobok i psykosomatik

Barn och psykosomatik i teori och klinik. 320 sidor.

Författare: Gösta Alfvén.

Förlag: Norstedts Akademiska förlag; 2006. ISBN 91-7227-464-6.

Recensent: Margareta Blennow, överläkare, Barnhälsovårdsenheten, Södersjukhuset, Stockholm.

Helen har ofta ont i magen. Nu söker hon på barnläkarmottagningen och sitter lite hopkrupen. Mamman är orolig. Vad är det för fel på Helen, vad ska hon göra? Denna vanliga kliniska situation är upptakten i Gösta Alfvéns gedigna bok om psykosomatik hos barn. Förfat-

taren låter oss följa med på en resa på de komplicerade vägar som förbinder kropp och själ. Att få hjälp att navigera inom detta både gamla och nya kunskapsområde är befriande. Gösta Alfvén ger god hjälp. Patientfallen, såsom Helen, är ett bra pedagogiskt grepp och ger en begriplig referens till den ganska svåra teoretiska kunskapen.

I första delen får vi en repetition av neuroanatom i integrerad med den nya kunskapen om hjärnans funktioner. Vi får lära oss mycket om vad amygdala betyder för stress, hur hormoner och signalsubstanser utlöses och vandrar och hur de påverkar oss. Genom den noggranna genomgången av sambandet mellan organområden i hjärnan och deras funktion belyses hur själen påverkar kroppen. Att hjärnans reglering av smärta och stress kan förändras av omgivningen betonas. Med flera referenser inskräper författaren vikten av att minimera plågsamma ingrepp de första månaderna, något som annars kan leda till ökad smärtekänslighet senare i livet. Bra figurer och fördjupningsrutor är nödvändiga komplement för att komma ihåg vägnätet i hjärnan. Ett extra plus är att första delen rymmer en utblick till det vetenskapsteoretiska fältet. På några få sidor sammanfattas Karl Poppers fascinerande tankegångar. »Det finns inga slutliga sanningar, blott en kunskap som innehåller allt mindre approximationer mellan det beskrivna och det verkliga.«

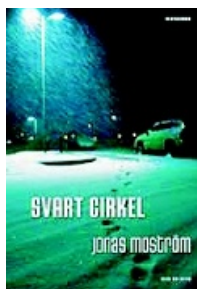
I den andra delen beskrivs symtom, diagnostik och behandling. Vi får handfasta diagnostiska råd t ex om typiska muskelfynd med tender points, om hjälpmedel, såsom att låta barnen själva rita sin smärta på en kroppsbild och att använda VAS-skalan redan från sex års ålder. Det finns flera små guldkorn för samtal med föräldrar och barn. »Varför blir musklerna så spända vid stress? Stress har som ett av sina huvudmål att öka kroppens möjligheter att lösa problem och skydda den mot påfrestning.« De personliga erfarenheterna, som Gösta Alfvén generöst delar med sig av, ger upphov till egna associationer och aha-upplevelser. Särskild uppmärksamhet ägnas åt hur den psykosomatiska processen leder till smärta och hur den kan behandlas med bl a en ny lovande metod grundad på en beteendemedicinsk modell.

Boken ställer tre frågor: Hur ser barnets stress och plåga ut? Vad händer då barnet blir stressat och plågat? Hur kan vi hjälpa barnet i stress och plåga? Vi får ingående svar på alla.

Det är imponerande att Gösta Alfvén har vågat sig på detta komplexa område och strukturerat och sorterat det på ett så begripligt sätt.

Det är tråkigt att denna gedigna insats från författaren inte motsvaras av förlagets insats. Antalet korrekturfel och hänvisningsfel är besvärande stort. Förhoppningsvis kan de rättas till i kommande upplagor.

Boken rekommenderas varmt. Den bör bli en given del av kurslitteraturen för blivande barnläkare. För dem med många års erfarenhet fyller den ett tomrum. Det finns ingen liknande bok på svenska.

Hämnd föder hämnd i ny läkarförfattad deckare

Svart cirkel. 336 sidor.

Författare: Jonas Moström.

Förlag: Natur och Kultur; 2006. ISBN 91-27-11316-7.

Recensent: Lars Erik Böttiger, professor, Saltsjö-Boo.

I november: »Egentligen var hon redan död. Hon dog för en vecka sedan när beskedet kom. Hon dog för tjugofyra år sedan när det hände.« Nu står hon inte ut längre, nu när hon vet att hon inte kan få barn. Nu hänger hon sig. Några veckor senare, luciadagens morgon – en man hittas skjuten i en fåtölj på Hotel Knaust i Sundsvall. Offret är bygdens kände son, jazzmusikern Rick Johnsson. Kriminalkommissarien John Axberg står i fönstret och ser ut i den kalla morgonen, minus sexton grader och snö. Han är trött efter mycket arbete under natten men rycks snabbt ur sina grubblerier när han kallas till mordplatsen på Knaust. Läkaren Erik Jensen kan äntligen lämna akutmottagningen efter ett hektiskt pass under luciadagen. När vindrutetorkarna svept undan ett lager snö fyllde nya flingor på och skymde sikten. »Som arbetet på akuten, tänkte han med en suck. Blir man klar med en patient står tre nya och väntar, otåliga och sura efter fyra timmars väntetid.« Vännerna Axberg och Jensen har bägge problem i sitt familjeliv, mycket arbete, och hinner inte med sina vanliga veckoträffar på puben för att prata en stund och plita

ihop en rad för veckans trav. Men när de till slut får en stund över och träffas på det vanliga stället filosoferar de över sjukvårdens villkor och Jensen säger: »Idag är sjukvården lika mycket en social inrättning som en medicinsk.« Axberg tillägger att det är samma sak inom polisen: »Att hjälpa individer som fallit igenom det sociala nätverket.«

Här har ni utgångspunkterna för kollegan Jonas Moströms andra kriminalroman »Svart cirkel« och spelet är strax i full gång. Rick har blivit skjuten i ljumsken och i hjärtat – omständigheterna talar för att han först skjutits i ljumsken och därefter dödats med ett hjärtskott. Han har vapen och knark i fickorna och en blodig porrtidning i knät. Han har lurats till hotellet av ett falskt telefonsamtal med löfte om en intervju. Och många kan ha haft anledning att ta livet av honom. Ett mord till rapporteras – en lokförare har dödats på samma sätt som Rick – och småningom går spåren ihop, de bägge mordoffren har varit bästisar under skoltiden.

En man som visar sig vara syster till kvinnan som hängt sig får en dagbok med besked om varför hon tagit livet av sig och beslutar sig för att hämnas, men vet inte hur han ska bete sig. Men »i ett dimmigt rus av alkohol, trötthet och hat visste han plötsligt hur han skulle göra« – han behövde hjälp och han visste var han kunde få den.

Nu kan jag inte avslöja mer: i allt snabbare takt går berättelsen mot en oväntad – och omänsklig! – upplösning. Under slutjakten blir Axberg skjuten i axeln och Jensen nedslagen och bortförd, men de klarar sig och firar till slut nyårs tillsammans. »Allting ordnar sig till slut. Det brukade göra det!«

Att Jonas Moström skriver en utmärkt prosa och att hans intriger är realistiska har jag redan skrivit i min anmälan av hans förra bok, »Dödens pendel«. Både personer och miljö är väl skildrade och historien är såväl tids- som socialt aktuell, här finns familjekonflikter och funderingar över arbetsituationen, både inom polisen och sjukvården. Slutsatsen är klar – »Svart cirkel« är en mycket bra och högst läsvärd kriminalroman av en författare som vi nu ställer stora krav på – fler böcker, tack!